

Aleksy Awdiejew*

Logiki dyskursów

Od lat 60. ubiegłego wieku trwa badanie języka naturalnego pod względem jego organizacji logicznej. Cała dziedzina badawcza nazywana w skrócie *informal logic*, wychodziła z założenia, że reguły logiki formalnej w praktyce użycia języka naturalnego są często naruszane, co jednak nie przeszkadza skuteczności komunikacyjnej. Ta niezależność ludzkiej komunikacji od dyscypliny logicznej nie jest wcale dowodem ułomności ludzkiego umysłu w stosunku do umysłów specjalistów od logiki, którzy, nawiasem mówiąc, robią analogiczne błędy w swym własnym dyskursie potocznym, lecz dowodzą nieprzystosowania naukowej logiki formalnej do wymogów naturalnego procesu komunikacji lub innych rodzajów komunikacji, oprócz komunikacji w dyskursie naukowym, gdzie dyscyplina logiczna jest koniecznością. Główną tezę, którą chcemy przedstawić jest twierdzenie, że różne rodzaje komunikacji mają różne bazy odniesienia sensu i różne mechanizmy interpretacyjne, które pozwalają na osiągnięcie stanu rozumienia w odpowiednim rodzaju komunikacji. Inaczej mówiąc, można przyjąć, że istnieje jedna początkowa uniwersalna logika, pozwalająca na racjonalizację całego procesu analizy rzeczywistości przez człowieka, jej kategoryzacji i ustalenia związków przyczynowo-skutkowych, lecz nie pozwala ona na skuteczną interpretację i rozumienie przekazów we wszystkich złożonych sytuacjach komunikacyjnych i w każdym wyspecjalizowanym dyskursie. Jak pokazuje praktyka, uczestnictwa w różnych rodzajach komunikacji (dyskursach) trzeba się uczyć i wstępne predyspozycje logiczne każdego człowieka nie wydają się wystarczające, by od razu skutecznie w nich komunikować. Większość ludzi ma możliwość skutecznie uczestniczyć w dyskursie potocznym, w którym przebywają od dzieciństwa, nie wszyscy jednak potrafią równie skutecznie brać udział w dyskursach naukowych, urzędowych, publicystycznych czy artystycznych. Nawyki uczestniczenia w każdym z tych dyskursów wymagają długotrwałych treningów. Jednym z celów takich treningów jest przyswojenie specyficznej dla każdego dyskursu **bazy odniesienia sensu**, którą, naszym zdaniem, można określić jako **bazę logiczną** (zbiór pierwotnych aksjoma-

* Prof. dr hab., emerytowany wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego, e-mail: aleksyawd@poczta.onet.pl.

tów), ponieważ pozwala ona na racjonalizację całego procesu interpretacji. Inaczej mówiąc, postulujemy, że w każdym odrębnym dyskursie ta racjonalizacja ma inny charakter, a każda dyskursywna baza logiczna dostosowuje się do celów komunikacyjnych danego dyskursu i to, co się wydaje racjonalne i zrozumiałe dla jednego dyskursu, może się okazać nieracjonalne i niezrozumiałe dla innego dyskursu. Dlatego opis interpretacji i rozumienia należy, naszym zdaniem, sporządzać dla każdego dyskursu osobno i w ten sposób określać specyficzne bazy odniesienia, czyli **logiki dyskursów**.

Jednym z podstawowych działań logicznych w każdym dyskursie jest **argumentacja**. Nie wyczerpuje ona, rzecz jasna, całego obszaru racjonalizacji w procesie interpretacji, ale dobrze pokazuje wyuczone w każdym dyskursie sposoby osiągnięcia rozumienia, określając bazę odniesienia sensu. W większości przypadków argumentacja nie występuje w tekście w postaci pełnej (dosłownej), częściej ma charakter domniemany, ale jest łatwo odtwarzalna dla każdego uczestnika komunikacji, jeśli przekaz został właściwie zrozumiany. Nasze postulaty o różnych mechanizmach racjonalizacji w różnych dyskursach będą udowodnione, jeśli znajdziemy różnice w sposobach argumentowania (odniesienia sensu) w każdym odrębnym dyskursie.

Wyodrębniając w sposób tradycyjny dyskursy: **potoczny, naukowy, urzędowy, publicystyczny i artystyczny**¹, zakładamy, że każdy z nich realizuje specyficzny i odrębny ogólny **cel komunikacyjny**, posiada swój własny typ odniesienia sensu i, co za tym idzie, swoją własną logikę (bazę odniesienia) potrzebną do interpretacji i rozumienia przekazów. Ta baza odniesienia wykorzystuje klasyczny schemat sylogizmu:

Przesłanka ogólna (aksjomat, sąd analityczny)

Przesłanka szczegółowa (sąd empiryczny)

Konkluzja (wniosek w wyniku zestawienia przesłanek),

w którym rolę zasadniczą odgrywa zbiór przesłanek ogólnych, sądów analitycznych, które pełnią funkcję aksjomatów, bezkrytycznie przyjmowanych jako prawdziwe, prawdopodobne, słuszne, niewątpliwe itd. Jeśli między przesłanką ogólną i szczegółową zachodzi spójność sensu, to w wyniku ich połączenia automatycznie pojawia się konkluzja, która stanowi zamknięcie sensu całego argumentu. Bardzo często konkluzja odnosi się do stanu lub procesu, który ma się odbyć w przyszłości. Sensowność takiej pewności lub przypuszczenia wynika z wiarygodności przyjętego aksjomatu oraz z pasującej do tego aksjomatu przesłanki szczegółowej. Wiarygodność aksjomatu z kolei zależy od stopnia jego akceptacji przez wspólnotę komunikacyjną, a skuteczność całego argumentu – od stopnia ważności podejmowanego dowodu dla interlokutorów. Konkluzja staje się w tym przypadku nowym sensem, odkryciem, które określa możliwość osiągnięcia nowego, wcześniej nie-świadomionego obszaru sensu.

1 A. Awdiejew, G. Habrajska, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask 2006.

Przedstawienie całego mechanizmu argumentacji i logiki dyskursów wymaga obszernych i różnorodnych badań. Tutaj ograniczymy się jedynie do szkicowego nakreślenia tej problematyki.

Dyskursem potocznym nazywamy uczestnictwo w naszej codziennej komunikacji niewyspecjalizowanej, którą posługujemy się od dzieciństwa i która spełnia nasze własne potrzeby komunikacyjne w obrębie rodziny, przyjaciół, znajomych i nieznanym interlokutorów w sytuacjach przewidzianej i nieprzewidzianej codzienności. Ten typ dyskursu uważamy za pierwotną formę komunikacji, która umożliwiła powstanie społeczeństwa oraz ustaliła normy współdziałania i reguły porozumiewania się **wspólnoty komunikacyjnej**. Celem komunikacyjnym takiego dyskursu, jak to określił Bronisław Malinowski, jest **zorganizowanie wspólnych działań ludzkich**. W wyniku porozumiewania się na tym poziomie powstaje w procesie historycznym, zdaniem Jana Pleszczyńskiego, **podmiot zbiorowy** – uczestnik kontaktu, posiadający potoczną **kompetencję komunikacyjną**, pozwalającą na nawiązywanie kontaktu z interlokutorami, na normatywne sposoby interpretacji i rozumienia ich przekazów oraz na aktywne zaspokajanie swych własnych potrzeb komunikacyjnych². Te wszystkie zdolności, przetworzone w nawyki, powstają w trakcie ustawicznej komunikacji w codziennym życiu człowieka, są rozwijane i ulepszone przez cały czas uczestnictwa w komunikacji danej wspólnoty.

Dyskurs potoczny, będąc prototypem wszystkich późniejszych wyspecjalizowanych dyskursów, ma charakter syntetyczny – cały obszar produkowanego sensu dzieli się na kilka powiązanych ze sobą modułów: **ideacyjny** – tworzący ontologiczny opis wspólnie obserwowanej rzeczywistości, którego celem komunikacyjnym jest prawdziwe (a raczej prawdopodobne) przedstawienie tej rzeczywistości, w tekście ten model reprezentują wypowiedzi asertywne i modalne; **aksjologiczny** – tworzący ocenę wspólnie obserwowanej rzeczywistości, którego celem komunikacyjnym jest wartościowanie, a w tekście reprezentują go wypowiedzi oceniające (opinie); **dyrektywny** – wyrażający wolę uczestników komunikacji do zmiany obserwowanej rzeczywistości, co w tekście reprezentują akty żądania, prośby, proponowania, życzenia itd., oraz **ludyczny**, którego celem komunikacyjnym jest przeżycie estetyczne, i który w tekście jest reprezentowany przez rozmaite gry językowe, narracje non-bona-fide i inne realizacje wyobrażeniowe. Wszystkie te wzajemnie powiązane moduły wprowadzają specyficzne odcienie sensu i tworzą syntetyczny obraz rozumienia. Moduł ideacyjny można uznać za podstawowy, gdyż bez rozumienia konfiguracji obiektów przedstawionych nie jest możliwa ani ich ocena, ani wyrażenie woli do ich zmiany. Gry wyobrażeniowe są również niemożliwe bez uświadomienia sobie fragmentu obserwowanej lub wyobrażonej rzeczywistości. Mechanizmy rozumienia sensu we wszystkich tych modułach wymagają szczegółowej analizy, ograniczymy się tutaj do wstępnych obserwacji tych procesów.

2 Por. J. Pleszczyński, *Epistemologia komunikacji medialnej. Perspektywa ewolucyjna*, Lublin 2013.

Podstawowym problemem dla każdego modułu jest określenie zbioru przesłanek ogólnych, które, by argumentacja i rozumienie były akceptowalne (sensowne), muszą być traktowane jako aksjomaty bezkrytycznie akceptowane przez uczestników komunikacji. W dyskursie potocznym cały zbiór przesłanek ogólnych to zbiór **reguł heurystycznych**, które są dorobkiem doświadczenia wspólnoty komunikacyjnej i do których mówiący ciągle się odwołują w codziennej argumentacji. W teorii logiki nieformalnej taki typ argumentacji w module ideacyjnym często jest nazywany **fallacjami** (termin Piotra Lewińskiego), czyli są to argumentacje logicznie niepoprawne, ponieważ wykorzystują przesłanki ogólne, których prawdziwość jest wątpliwa. Jeśli mamy argumentację typu:

(1) *Dyrektor nie przyszedł do pracy, bo zachorował,*

odbieramy ją jako poprawną, chociaż wychodzi ona z dość wątpliwej logicznie reguły: „Chorzy nigdy nie przychodzą do pracy” i akceptuje tę regułę w sposób tolerancyjny: „Chorzy **często** nie przychodzą do pracy”. Argumentacja w tym dyskursie bardzo często ma charakter aproksymacyjny i tolerancyjny, często są w niej używane terminy o wartości rozmytej, nie do końca jednoznacznej. W swej znakomitej książce *Sztuka argumentacji* Krzysztof Szymanek daje przykład argumentacji, w której występuje uzasadnienie rozdzielne:

(2) (P1) *Jan jest przystojny*
 (P2) *Jan dobrze zarabia*
 (P3) *Jan jest uczciwy*

(K) zatem: *Jan nadaje się na męża dla Zosi*³.

Jest to, naszym zdaniem, typowy przykład argumentacji potocznej, w której została naruszona dyscyplina ścisłej argumentacji naukowej. Po pierwsze, terminy *przystojny*, *uczciwy* i *dobrze zarabia* są trudne do zdefiniowania i pozbawione obiektywizmu, po drugie – konkluzja nie uwzględnia preferencji Zosi, traktując ją zbyt stereotypowo. Nie ulega jednak wątpliwości, że taka argumentacja rzeczywiście występuje w dyskursie potocznym i posiada określoną siłę perswazyjną. W tym typie komunikacji zaciera się granica między argumentacją a perswazją. Rozpatrując wszystkie przypadki niewłaściwej argumentacji (fallacji), a występuje tu ponad setka opisanych typów, dochodzimy do wniosku, że te spotykane „niewłaściwe” typy argumentacji występują zazwyczaj w dyskursie potocznym i dla ich analizy należy uwzględnić specyfikę tego dyskursu, a nie w sposób mechaniczny stosować wymagania potrzebne w dyskursie naukowym. Nie mamy możliwości przedstawienia tutaj wszystkich

³ K. Szymanek, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2001, s. 41.

typów fallacji, można jedynie w sposób schematyczny pokazać podstawowe odchylenia zauważalne w mechanizmie argumentacji potocznej. Analiza argumentacji jest zadaniem bardzo uciążliwym, ponieważ w komunikacji naturalnej jej analiza jest półświadomym odruchem wypracowanym w trakcie długotrwałego doświadczenia interpretacji. Chodzi więc o to, by podczas analizy uświadomić sobie procesy nieuświadomione. Przeszkadza temu uporczywe przekonanie, że w modelu argumentacji występują zdania jako jednostki tekstu. W rzeczywistości mamy do czynienia z mechanizmem kompozycji i wynikania jednostek sensu, a zdania to tylko tekstowa reprezentacja tych procesów, gdyż wobec możliwości parafrazowania ten sam sens może być wyrażony za pomocą różnych zdań jako jednostek tekstu.

Najważniejszą zasadą akceptacji argumentów w dyskursie potocznym jest traktowanie reguł heurystycznych w roli ogólnych przesłanek jako wiarygodnych aksjomatów. Nie muszą przy tym spełniać warunku prawdziwości naukowej (obiektywnej), ale muszą odpowiadać stereotypowym przekonaniom danej wspólnoty komunikacyjnej. Tutaj w grę wchodzi tzw. społeczna definicja prawdy: „Prawdą jest to, o czym umówiliśmy się, że to jest prawdą”. Dlatego jest możliwa akceptowalność takich argumentów, jak:

- (3) *Mój sąsiad pojechał do Londynu, więc na pewno rozwiąże swe problemy finansowe. Szybko znalazł pracę, bo jego krewnym jest minister. Skoro Jan kupił sobie samochód, nie jest człowiekiem biednym itd.*

Analiza tego typu argumentów wykazuje również takie odchylenia, jak fałszywa przyczynowość, np.:

- (4) *Moja ciocia je dużo marchewki i dlatego ma zdrowe oczy,*

nietrafne porównanie, np.:

- (5) *W 1939 r. sojusznicy nam nie pomogli, więc i teraz nie ma co liczyć na NATO,*

rozumienie słabszej modalności jako pewności, np.:

- (6) *Janek na pewno się zaziębi, bo często chodzi bez czapki,*

pochopne uogólnienie, np.:

- (7) *Jest zdana na siebie, bo nikt jej nie pomoże*

lub przemożny wpływ myślenia życzeniowego (tak ma być, jak ja chcę), np.:

- (8) *Zobaczycie, że Wisła wygra itd.*

Jak podkreśliliśmy wcześniej, opis ideacyjnej argumentacji potocznej i jej skuteczność wymagają szczegółowych badań.

Argumentacja w module aksjologicznym oparta jest przede wszystkim o postawę światopoglądową grupy społecznej, do której należy argumentujący. Jej mechanizm został przedstawiony w pracy *Argumentacja aksjologiczna w komunikacji społecznej*⁴. Tutaj zbiór aksjomatów tworzą uogólnione sądy oceniające, reprezentujące postawę aksjologiczną interlokutora, które w modelu argumentacyjnym pełnią rolę przesłanek ogólnych, w roli drugiej przesłanki występuje szczegółowy sąd oceniający, a konkluzja powstaje w wyniku przeniesienia wartości z sądu uogólnionego na oceniany obiekt (osobę), która była podmiotem w sądzie szczegółowym (empirycznym), np.:

- (9) Oceniający sąd uogólniony: *Dobra matka wychowuje dzieci w duchu patriotycznym*
Szczegółowy sąd oceniający: *Marysia wychowuje swe dzieci w duchu patriotycznym*
Konkluzja: *Marysia jest dobrą matką.*

W odróżnieniu od modułu ideacyjnego w tej samej wspólnotce komunikacyjnej mogą współistnieć różne postawy oceniające, dlatego argumentacja aksjologiczna jest skuteczna tylko wtedy, gdy odwołuje się do uogólnionych sądów oceniających podzielanych zarówno przez nadawcę, jak i przez odbiorcę. Dlatego główną wartością logiczną tutaj nie jest kategoria prawdy lub wiarygodności, lecz kategoria **słuszności**.

Moduł dyrektywny jest przedłużeniem modułu aksjologicznego. Odwołuje się do norm wypracowanych w danej wspólnotce komunikacyjnej. Głównym odróżnieniem formalnym tego modułu jest performatywna forma wypowiedzi (żądanie, prośba, propozycja itd.). Analiza tych wypowiedzi odbywa się na poziomie interakcyjnym gramatyki komunikacyjnej, a zastosowana argumentacja pełni rolę perswazyjną w stosunku do wyrażonej funkcji nakłaniającej, np.:

- (10) Przyjęta reguła normatywna: *Uczeń, który nie przygotowuje się do egzaminów, tych egzaminów nie zdaje.*
Zastosowana forma nakłaniająca (tekst): ***Piotrek, kiedy zaczniesz przygotowywać się do egzaminów?***
Konkluzja 1: *Jeśli zaczniesz przygotowywać się do egzaminów, to masz szansę je zdać.*
Konkluzja 2: *Jeśli nie zaczniesz przygotowywać się do egzaminów, to nie masz szansy ich zdać.*

⁴ A. Awdiejew, *Argumentacja aksjologiczna w komunikacji społecznej*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 2. Motywacje psychologiczne i kulturowe w komunikacji*, red. G. Habrajska, Łask 2008, s. 29–40.

Specyfiką argumentacji w tym module jest zależność konkluzji od wykonania lub niewykonania zalecanego działania.

Funkcje modułu ludycznego w dyskursie potocznym wymagają szczegółowych badań. Nie ulega wątpliwości, że żartowanie lub inne formy komunikacji non-bona-fide mogą znacznie wpływać na jakość i skuteczność odbioru argumentacji w dyskursie potocznym. Wypracowują one tzw. **ramę perswazyjną**, sprzyjającą właściwemu odbiorowi komunikatów.

Przedstawione moduły dyskursu potocznego jako dyskursu pierwotnego stanowią, według nas, załączki wszystkich znanych nam dyskursów, które pojawiły się w historycznym rozwoju komunikacji międzyludzkiej.

Naszym zdaniem, **dyskurs naukowy**, którego celem komunikacyjnym jest wykrycie prawdy (wiarygodności) powstał w wyniku nałożenia dyscypliny logicznej na komunikację w module ideacyjnym. Następuje przy tym ścisła selekcja sądów analitycznych (aksjomatów), rezygnacja z tych reguł heurystycznych, które mają charakter nieścisły i nieobiektywny, wykluczenie wpływu na rozumowanie modułu aksjologicznego, często mającego charakter subiektywny, ścisłe ustalenie granic i sposobu naukowego opisu rzeczywistości i wypracowanie jednoznacznej terminologii. Wszystkie te wymagania dyscypliny naukowej są dobrze opisane w pracach z metodologii nauki i logiki. Dyskurs naukowy dzieli się na wiele subdyskursów specjalistycznych, z których każdy ma swój zbiór aksjomatów, formalny język opisu i specyficzny tryb rozumowania.

Dyskurs publicystyczny powstał w wyniku rozwinięcia modułu aksjologicznego w dyskursie potocznym. Główną zmianą było tutaj poszerzenie obszaru rzeczywistości ocenianej z mikrosfery życia codziennego do problemów życia całego społeczeństwa. Tak samo jak w module aksjologicznym dyskursu potocznego, spotykamy się tu z kontrastowaniem postaw oceniających i podziałem całego społeczeństwa na kwalifikacje relacji i obiektów społecznych na słuszne i niesłuszne. Komunikacja w dyskursie publicystycznym to nieustający dialog społeczny, który w każdym okresie ma swych ideologicznych liderów i idoli. Subdyskursem dyskursu publicystycznego jest dyskurs polityczny, który zajmuje się aktualnymi problemami relacji między rządzącymi i społeczeństwem, i w którym następuje podział między propagandą instytucji popierających władzę i kontrpropagandą opozycji.

Dyskurs urzędowy (prawny) jest, naszym zdaniem, wynikiem rozwinięcia modułu dyrektywnego w dyskursie potocznym. Rolę aksjomatów w systemie rozumowania pełnią tutaj przyjęte w rozwoju społeczeństwa normy prawne, a wiodącą kategorią logiczną staje się **zgodność** aksjomatów z sensem tych norm prawnych. Normy te nie mają charakteru uniwersalnego, mogą być zmieniane przez odpowiednie czynniki ustawodawcze i dlatego sama kategoria zgodności ma charakter dynamiczny, dopasowuje się do zmian porządku prawnego.

Najsłabiej zbadany w teorii komunikacji pozostaje **dyskurs artystyczny**, będący rozwinięciem modułu ludycznego w dyskursie potocznym. Jego odziedziczonym celem komunikacji jest wywołanie przeżycia estetycznego, zmienił się tylko i ogromnie poszerzył repertuar środków dających takie przeżycie. W gramatyce komunikacyjnej dzieła sztuki są traktowane jako komunikaty mające określony cel komunikacyjny, a efektem perswazyjnym staje się przeżycie estetyczne odbiorcy.

Powyższe rozważania pozwalają przyjąć następujące założenia. Po pierwsze, każdy dyskurs ma swoją specyficzną bazę odniesienia i dlatego analiza każdego tekstu powinna się zaczynać od ustalenia, reprezentacją jakiego dyskursu jest dany tekst. Dopiero potem można zacząć jego analizę, uwzględniając specyfikę rozumowania w wybranym dyskursie, ponieważ ten sam tekst może wskazywać na różne obszary sensu w każdym innym dyskursie. Po drugie, należałoby zrewidować całą teorię fallacji w tzw. logice nieformalnej. To, co w tej teorii uznawano za błędy argumentacji, może być naturalnym sposobem rozumowania w dyskursie potocznym, w którym przejawia się specyficzny tryb argumentacji w oparciu o „nienaukowe” reguły heurystyczne i duży wpływ modułu aksjologicznego. Nie należy walczyć ze sposobami komunikacji naturalnej, bo nikt z nią nie wygra.

Bibliografia

- Awdiejew A., *Argumentacja aksjologiczna w komunikacji społecznej*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 2. Motywacje psychologiczne i kulturowe w komunikacji*, red. G. Habrajska, Łask 2008, s. 29–40.
- Awdiejew A., Habrajska G., *Strategie propagandowe i agitacyjne*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 3. Problemy komunikacji społecznej*, red. G. Habrajska, Łask 2009, s. 9–54.
- Awdiejew A., Habrajska G., *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, t. 2, Łask 2006.
- Pleszczyński J., *Epistemologia komunikacji medialnej. Perspektywa ewolucyjna*, Lublin 2013.
- Szymanek K., *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2001.
- Szymanek K., Wieczorek K., Wójcik A., *Sztuka argumentacji. Ćwiczenia w badaniu argumentów*, Warszawa 2008.

Aleksy Awdiejew

Logiki dyskursów

Streszczenie

Główną tezę przedstawioną w artykule jest twierdzenie, że różne rodzaje komunikacji mają różne bazy odniesienia sensu i różne mechanizmy interpretacyjne, które pozwalają na osiągnięcie stanu rozumienia w odpowiednim rodzaju komunikacji. Można przyjąć, że istnieje jedna początkowa uniwersalna logika, pozwalająca na racjonalizację całego procesu analizy rzeczywistości przez człowieka, jej kategoryzację i ustalenie związków przyczynowo-skutkowych, lecz nie pozwala ona na skuteczną interpretację i rozumienie przekazów we wszystkich złożonych sytuacjach komunikacyjnych i w każdym wyspecjalizowanym dyskursie. Jak pokazuje praktyka, uczestnictwa w różnych rodzajach komunikacji (dyskursach) trzeba się uczyć i wstępne predyspozycje logiczne każdego człowieka nie wydają się wystarczające, by od razu skutecznie w nich komunikować.

Słowa kluczowe: analiza dyskursu, argumentacja, reguły heurystyczne, logika dyskursu

The Logic of Discourses

Summary

The main thesis presented in the article is a claim that different kinds of communications have different purport bases and different interpretations mechanisms. There is one initial universal logic, that helps human to rationalize all processes of analysis of reality, categorise it and to find causal links. On the other hand it don't allows to interpret effectively and understand messages in all complicated communication situations and in each specialist discourse. In practice, it is needed to learn a participation in different kinds of communication (discourses). General human's initial logic predispositions are not enough to effectively communicate in each of this discourses.

Keywords: discourse analysis, argumentation, heuristic rules, discourse logic

Aleksy Awdiejew – prof. dr hab., emerytowany pracownik Katedry Rosjoznawstwa w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zakres zainteresowań naukowych: teoria i praktyka komunikacji (komunikologia) – świadomość komunikacyjna, struktura komunikacji, gramatyka komunikacyjna, komunikacyjna analiza dyskursu itp. Autor książek, m.in.: *Gramatyka interakcji werbalnej* (2004), a także wraz z G. Habrajską *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*, tom 1 (2004) i tom 2 (2006).